8. Այլ զուտ ակտիվների հաշվարկման առանձնահատկությունները

Տնտեսության ֆինանսական հատվածի որևէ ենթահատվածի այլ զուտ ակտիվներն (ԱԶԱ) իրենցից ներկայացնում են այլ ակտիվների և այլ պասիվների[39] տարբերությունը: Այսինքն՝ փաստորեն ԱԶԱ-երն ընդգրկում են տվյալ ենթահատվածին ոչ բնորոշ հաշիվները:

Տնտեսության ցանկացած հատվածի հաշվեկշիռը դիտարկելիս բոլոր հաշիվները նախ բաժանվում են ըստ ռեզիդենտության սկզբունքի: Ոչ ռեզիդենտների հետ փոխհարաբերությունները ամփոփող հաշիվները ներառվում են զուտ արտաքին ակտիվներում: Ռեզիդենտների հետ փոխհարաբերություններն ամփոփվում են զուտ ներքին ակտիվներում (ԶՆԱ): Վերջիններս բաղկացած են տվյալ հատվածի և նրա հետ առնչություն ունեցող հիմնական մյուս ռեզիդենտ հատվածների միջև փոխհարաբերություններն ամփոփող հաշիվներից և այլ զուտ ակտիվներից: Այսպիսով, ԱԶԱ սահմանումն ավելի նեղացնելով, դրանք կարելի է բնութագրել իբրև ԶՆԱ բաղադրատարր, որոնք ամփոփում են տվյալ հատվածի հիմնական գործունեությանը ոչ բնորոշ հաշիվներ:

Դիտարկենք ԿԲ, առևտրային բանկերի, բանկային համակարգի, վարկային կազմակերպությունների և ֆինանսական համակարգի ԱԶԱ-երը:

8.1. Կենտրոնական բանկի այլ զուտ ակտիվներ

Ինչպես արդեն նշվել է, Կենտրոնական բանկն իր յուրահատուկ խնդիրների պատճառով ավանդային կազմակերպությունների առանձին ենթահատված է հանդիսանում: ԿԲ գործունեությանը բնորոշ են.

- կառավարության բանկային սպասարկումը,
- առևտրային բանկերի վարկավորումը և պարտադիր պահուստավորումը,
- ՀՀ դրամի թողարկումը,
- ոչ բանկային հատվածից սահմանափակ ծավալներով ավանդների ներգրավումը,
- միջազգային պահուստների տնօրինումը և կառավարումը,
- արտաքին վարկերի ստացումը:

Այսպիսով, բացի վերը նշված գործառնությունների հետ կապված հաշիվներից, մնացած բոլոր հաշիվները ընդգրկվում են ԱԶԱ-ում: Դրանցից հիմնականներն են.

Ակտիվային հաշիվներ

- Տնտեսության իրական հատվածի վարկավորումը: Իր բնույթով ԿԲ-ն նման գործառնություններ չի իրականացնում, սակայն կարող է վարկեր տրամադրել ԿԲ աշխատակիցներին, իր վերահսկողության տակ չգտնվող ոչ ավանդային ֆինանսական կազմակերպություններին, որոնք իրական հատվածի նկատմամբ պահանջներ են հանդիսանում:
- Ոչ ֆինանսական ակտիվները՝ շենքերը, շինությունները, հիմնական միջոցները, գույքը, փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները: Ոչ ֆինանսական ակտիվներ են համարվում նաև ոսկու ոչ ստանդարտ ձուլակտորները, այլ թանկարժեք մետաղների ստանդարտ և ոչ ստանդարտ ձուլակտորները, հուշադրամները, թանգարանային իրերը, դրամապահոցում եղած և շրջանառություն դեռևս բաց չթողնված ՀՀ թղթադրամները և մետաղադրամները[40]:
- Առևտրային բանկերի հետ կնքված արժութային սվոփի գծով առաջացած պահանջները (ստացման ենթակա արտարժույթը):
- ԿԲ կողմից ապրանքների և ծառայությունների գնման, ինչպես նաև այլ գործառնությունների արդյունքում ձևավորված կարճաժամկետ պահանջները՝ կանխավճարները, դեբիտորական պարտքերը և այլ ստացվելիք գումարները:
- Դրամական փոխանցումների արդյունքում առաջացող ակտիվային միջանկյալ հաշիվները:

Դրամավարկային քաղաքականության ծրագրման և իրականացման ցուցանիշները հաշվարկելիս ՀՀ ԿԲ ԱԶԱ-ում ընդգրկվում են նաև ոչ փոխարկելի արտարժույթով և դրամով արտաքին ակտիվները, ինչը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ, դրամավարկային քաղաքականության պահանջներից

[39] *Պասիվները բաղկացած են պարտավորություններից և կապիտալի հաշիվներից:*

[40] *Այս թղթադրամներն ու մետաղադրամները հաշվարկվում են դրանց տպագրության ինքնարժեքով:*

ելնելով, ՁԱԱ-ում ընդգրկվում են միայն փոխարկելի արտարժույթով արտաքին ակտիվները: Հետևաբար, ՀՀ ԿԲ հատվածային հաշվեկշռում ոչ փոխարկելի արտարժույթով և դրամով արտաքին ակտիվները պայմանականորեն ընդգրկվում են ԱՁԱ-ում:

Պասիվային հաշիվներ

- Առևտրային բանկերի ոչ պահուստային հաշիվները ԿԲ-ում, որոնք հիմնականում բանկերի կանոնադրական կապիտալի համալրման ժամանակավոր հաշիվներ են:
- ԿԲ կապիտալ հաշիվները՝ կանոնադրական կապիտալը, գլխավոր, վերագնահատման, ակտիվների և այլ կորուստների պահուստները և շահույթը:
- ԿԲ կողմից ապրանքների վաճառքի և ծառայությունների մատուցման, ինչպես նաև այլ գործառնությունների հետևանքով առաջացած կարճաժամկետ պարտավորությունները՝ կրեդիտորական պարտքերը և այլ վճարվելիք հաշիվները:
- Առևտրային բանկերի հետ կնքված արժութային սվոփի գծով առաջացած պարտավորությունները (վճարման ենթակա արտարժույթը):
- ԿԲ հաճախորդների անունով ստացված դրամական միջոցների հետ կապված միջանկյալ հաշիվները:
- ԿԲ-ում ֆիզիկական անձանց ավանդների երաշխավորման հիմնադրամի հաշիվները և ավանդները:

ՁԱԱ հաշվարկման ՀՀ առանձնահատկությունների հետ կապված, ինչպես այլ ակտիվների, այնպես էլ այլ պասիվների դեպքում ոչ փոխարկելի արտարժույթով արտաքին պարտավորությունները պայմանականորեն ընդգրկվում են ԱՁԱ-ում:

ԱՄՀ վարկային ծրագրերի շրջանակներում դրամավարկային քաղաքականության ծրագրման և իրականացման ցուցանիշները հաշվարկելիս ՀՀ ԿԲ ԱՁԱ-երի վրա մեծ ազդեցություն է ունենում նաև այն հանգամանքը, որ զուտ արտաքին ակտիվները ծրագրման նպատակով հաշվարկվում են հաստատուն (ծրագրային) փոխարժեքներով: ՁԱԱ հաշվարկում ընդգրկվող բոլոր արտարժույթները և ոսկին հաշվառվում են դրամի և միմյանց նկատմամբ հաստատուն փոխարժեքներով, մինչդեռ դրանց շուկայական փոխարժեքներն անընդհատ փոփոխվելով՝ կարող են զգալիորեն տարբերվել ծրագրային փոխարժեքներից: Այսպիսով, ԿԲ ամփոփ հաշվեկշռի հաշվեկշռվածությունը պահպանելու նպատակով, փաստացի և ծրագրային փոխարժեքներով հաշվարկված ՁԱԱ տարբերությունը ևս ընդգրկվում է ԱՁԱ-ում, ինչը որոշ դեպքերում կարող է նշանակալի ազդեցություն ունենալ ԱՁԱ-երի վրա (հավելված 7.5):

8.2. Առևտրային բանկերի այլ զուտ ակտիվներ

Առևտրային բանկերը ներկայացնում են ՀՀ բանկային համակարգի առանձին ենթահատվածը: Առևտրային բանկերի գործունեությանը բնորոշ գործառույթները էականորեն տարբերվում են կենտրոնական բանկերի գործառույթներից, այդ պատճառով առևտրային բանկերի հատվածային հաշվեկշռի և, հետևաբար, ԱՁԱ կազմման սկզբունքները որոշ չափով տարբերվում են ԿԲ համապատասխան հաշիվներից: Առևտրային բանկերի գործունեությանը բնորոշ հաշիվները արտացոլում են.

- տնտեսության վարկավորումը,
- ռեզիդենտ տնտեսությունից ներգրավված դրամային և արտարժութային միջոցները,
- ոչ ռեզիդենտների (արտաքին աշխարհի) հետ փոխհարաբերությունները,
- կառավարության հետ փոխհարաբերությունները,
- ԿԲ-ի հետ փոխհարաբերությունները:

Առևտրային բանկերին բնորոշ են նաև միջբանկային գործառնությունների արդյունքում առաջացող հաշիվները, սակայն, առևտրային բանկերի ենթահատվածի հաշվեկշիռը կազմելիս, այդ հաշիվները զտվում են միմյանցից, քանի որ դրանք ներհատվածային պահանջներ և պարտավորություններ են: Այս առումով, նշված հաշիվները չեն բնութագրում տվյալ հատվածի փոխհարաբերությունները տնտեսության այլ հատվածների հետ և ամփոփ հատվածային հաշվեկշռում չեն ընդգրկվում իբրև առանձին տարր:

Այսպիսով, առևտրային բանկերի համար մնացորդային են համարվում հետևյալ հաշիվները, որոնք ընդգրկվում են ԱՁԱ -ում.

Ակտիվային հաշիվներ

- Ներդրումները այլ կազմակերպությունների փայաբաժիններում:
- Առևտրային բանկերի կողմից ապրանքների և ծառայությունների գնման, ինչպես նաև այլ գործառնությունների արդյունքում ձևավորված կարճաժամկետ պահանջները՝ կանխավճարները, դեբիտորական պարտքերը և այլ ստացվելիք հաշիվները:
- Ֆինանսական ածանցյալներն իրենց իրական արժեքով: Կիրառվող հիմնական ածանցյալ գործիքներն են ֆորվարդները, օպցիոնները և սվոփները:
- Սառեցված հաշիվները:
- Ոչ ֆինանսական ակտիվները՝ շենքերը, շինությունները, հիմնական միջոցները, գույքը, փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները: Մյուս ոչ ֆինանսական ակտիվների մասով ԿԲ և առևտրային բանկերի ոչ ֆինանսական ակտիվների միջև որոշ տարբերություններ կան. ա/ ոսկու ստանդարտ ձուլակտորները առևտրային բանկերում ոչ ֆինանսական ակտիվ են համարվում, բ/ առևտրային բանկերում եղած ՀՀ թղթադրամները և մետաղադրամները՝ ֆինանսական ակտիվ (պահանջներ ՀՀ ԿԲ-ին), մինչդեռ դրանք ԿԲ-ի համար ոչ ֆինանսական ակտիվ են:

Ինչպես ԿԲ, այնպես էլ առևտրային բանկերի ՁԱԱ-ում ընդգրկվում են միայն փոխարկելի արտարժույթով ակտիվները: Այս դեպքում ևս, ինչպես և ԿԲ դեպքում, առևտրային բանկերի ոչ փոխարկելի արտարժույթով և դրամով արտաքին ակտիվները պայմանականորեն ընդգրկվում են ԱՁԱ-ում:

Պասիվային հաշիվներ

- Կապիտալ հաշիվները՝ կանոնադրական կապիտալը, վերագնահատման, գլխավոր, ակտիվների և այլ կորուստների պահուստները և շահույթը:
- Առևտրային բանկերի կողմից ապրանքների վաճառքի և ծառայությունների մատուցման, ինչպես նաև այլ գործառնությունների հետևանքով առաջացած կարճաժամկետ պարտավորությունները՝ կրեդիտորական պարտքերը և այլ վճարվելիք հաշիվները:
- Առևտրային բանկերի հաճախորդների անունով ստացված դրամական միջոցների հետ կապված միջանկյալ հաշիվները:

Ինչպես ԿԲ դեպքում, առևտրային բանկերի ոչ փոխարկելի արտարժույթով արտաքին պարտավորությունները ևս պայմանականորեն ընդգրկվում են ԱՁԱ-ում:

Առևտրային բանկերի ԱՁԱ բաղկացուցիչ տարր են նաև զուտ միջբանկային պահանջները, այսինքն՝ առևտրային բանկերի համախմբված հաշվեկշռում միջբանկային պահանջների և պարտավորությունների տարբերությունը: Տեսականորեն՝ համակարգի ընդհանուր միջբանկային պահանջները պետք է հավասար լինեն ընդհանուր միջբանկային պարտավորություններին, քանի որ մի բանկի պահանջը պարտավորություն է մեկ ուրիշ բանկի համար: Այնուհանդերձ, գործնականում միջբանկային գործարքների գրանցումների միջև ժամանակային տարբերություններ կարող են լինել՝ երկու բանկերի միջև կատարված միևնույն գործարքը բանկերը երբեմն տարբեր օրերի են գրանցում, որն էլ զուտ միջբանկային պահանջների և պարտավորությունների միջև շեղումներ է առաջացնում, և զուտ միջբանկային պահանջները զրոյից տարբեր են լինում: Ըստ էության, ԱՁԱ այս տարրը հաշվապահական շեղում է: Նույն ձևով ԱՁԱ-ում են ընդգրկվում նաև ներբանկային պահանջների և պարտավորությունների շեղումը, այսինքն՝ բանկի և նրա մասնաճյուղերի միջև փոխադարձ պահանջները: Որպես կանոն, բանկի միասնական հաշվեկշռի կտրվածքով այսպիսի պահանջների զուտ տարբերությունը զրոյացվում է: Սակայն այն դեպքերում, երբ ՀՀ ռեզիդենտ բանկը Հայաստանից դուրս գտնվող իր մասնաճյուղի նկատմամբ զուտ պահանջ ունենա, վերջինս առևտրային բանկերի ամփոփ հաշվեկշռում չի զրոյացվի: Պատճառն այն է, որ նման մասնաճյուղերի հաշիվները չեն ընդգրկվում ՀՀ առևտրային բանկերի ամփոփ հաշվեկշռում:

8.3. Բանկային համակարգի այլ զուտ ակտիվներ

ՀՀ բանկային համակարգը Կենտրոնական բանկի և առևտրային բանկերի ամբողջությունն է: Բանկային համակարգի զուտ այլ ակտիվները ԿԲ և առևտրային բանկերի ԱՁԱ հանրագումարն են: Սակայն, ի տարբերություն բանկային համակարգի մյուս ցուցանիշների (ասենք՝ ՁԱԱ-երի կամ ավանդների), ԱՁԱ-երը չի կարելի ստանալ իբրև ԿԲ և բանկերի ԱՁԱ-երի պարզ հանրագումար: ԿԲ և առևտրային բանկերի ՁԱԱ-երը առանձին-առանձին հանդիսանում են այդ երկու ենթահատվածների զուտ պահանջ-

ները ոչ ռեզիդենտներին, իսկ արտաքին հատվածը (ոչ ռեզիդենտները) «արտաքին» է ինչպես առևտրային բանկերի, այնպես էլ ԿԲ-ի համար: Այլ կերպ ասած, ԿԲ պահանջը ոչ ռեզիդենտներին չի կարող միաժամանակ պահանջ լինել որևէ ռեզիդենտ բանկի նկատմամբ: Նույնը կարելի է ասել ռեզիդենտ տնտեսության նկատմամբ պահանջների կամ նրանից ներգրաված ավանդների մասին: Նման դեպքերում երկու ենթահատվածները միավորելիս ամբողջ համակարգի համապատասխան հաշիվները ստացվում են իբրև ենթահատվածների միևնույն հաշիվների պարզ հանրագումար:

Իրավիճակը բոլորովին այլ է ԱՁԱ-երը հաշվարկելիս: ԿԲ և առևտրային բանկերի ամփոփ հատվածային հաշվեկշիռներում գոյություն ունեն փոխադարձ պահանջներ և պարտավորություններ (օրինակ. ԿԲ պահանջները առևտրային բանկերին և պարտադիր պահուստները՝ ԿԲ ամփոփ հաշվեկշռում, առևտրային բանկերի պահանջները և պարտավորությունները ԿԲ-ին՝ առևտրային բանկերի հաշվեկշռում): Այս հաշիվները առանձին ԿԲ-ի և առանձին առևտրային բանկերի համար «արտաքին» են, սակայն այս երկու հատվածների ամփոփ հաշվեկշիռները միավորելիս նշված պահանջներն ու պարտավորությունները դառնում են ներհատվածային՝ ամբողջ բանկային համակարգի տեսանկյունից: Այսպես. առևտրային բանկերի՝ ԿԲ-ում պարտադիր պահուստները բանկային համակարգի ամփոփ հաշվեկշռում դառնում են միջբանկային պահանջներ և ինչպես առևտրային բանկերի դեպքում, պետք է ընդգրկվեն ԱՁԱ-ում: Ինչպես և միջբանկային փոխադարձ պահանջների դեպքում, այստեղ ևս կարող են շեղումներ լինել, որոնք կընդգրկվեն ԱՁԱ-ում:

Բանկային համակարգի ԱՁԱ-երի այս յուրահատկությունից բացի, վերջինիս բոլոր մնացած տարրերը իրենցից ներկայացնում են ԿԲ և առևտրային բանկերի ԱՁԱ-երի՝ վերը նշված տարրերի հանրագումարը:

8.4. Վարկային կազմակերպությունների և ֆինանսական համակարգի այլ զուտ ակտիվներ

Վարկային կազմակերպությունները հանդիսանում են ՀՀ ֆինանսական համակարգի առանձին ենթահատվածը: Վարկային կազմակերպություններին բնորոշ գործառնություններից են.

- տնտեսությանը փոխառությունների և վարկերի տրամադրումը,
- ռեզիդենտ տնտեսությունից (բացառությամբ ոչ մասնակից ֆիզիկական անձանցից) փոխառությունների ներգրավումը,
- ոչ ռեզիդենտների (արտաքին աշխարհի) հետ փոխհարաբերությունները,
- կառավարության հետ փոխհարաբերությունները:

Վարկային կազմակերպությունների ԱՁԱ-ում ընդգրկվող հիմնական հաշիվները հետևյալն են.

Ակտիվային հաշիվներ

- Ներդրումները այլ կազմակերպությունների փայաբաժիններում
- Սառեցված հաշիվները
- Ոչ ֆինանսական ակտիվները՝ շենքերը, շինությունները, հիմնական միջոցները, գույքը, փոքրարժեք և արագամաշ առարկաները:

Վարկային կազմակերպությունների ԶԱԱ-ում, ինչպես և ԿԲ ու առևտրային բանկերի դեպքում, ընդգրկվում են միայն փոխարկելի արտարժույթով ակտիվները, որի հետևանքով վարկային կազմակերպությունների ոչ փոխարկելի արտարժույթով և դրամով արտաքին ակտիվները պայմանականորեն ընդգրկվում են ԱՁԱ-ում:

Պասիվային հաշիվներ

- Կապիտալի հաշիվները՝ կանոնադրական կապիտալը, գլխավոր, վերագնահատման, ակտիվների և այլ կորուստների պահուստները և շահույթը
- Դրամաշնորհները
- Վարկային կազմակերպությունների կողմից ապրանքների վաճառքի և ծառայությունների մատուցման, ինչպես նաև այլ գործառնությունների հետևանքով առաջացած կարճաժամկետ

պարտավորությունները՝ կրեդիտորական պարտքերը և այլ վճարվելիք հաշիվները:

Ինչպես ԿԲ և առևտրային բանկերի դեպքում, վարկային կազմակերպությունների ոչ փոխարկելի արտարժույթով արտաքին պարտավորությունները ևս պայմանականորեն ընդգրկվում են ԱՁԱ-ում:

Վարկային կազմակերպությունների ԱՁԱ-ում, ինչպես և առևտրային բանկերի դեպքում, ընդգրկվում են նաև վարկային կազմակերպությունների միջև զուտ պահանջները (պահանջների և պարտավորությունների տարբերությունը), ինչպես նաև վարկային կազմակերպությունների և իր մասնաճյուղերի միջև զուտ պահանջների շեղումը:

ՀՀ ֆինանսական համակարգը հանդիսանում է ՀՀ բանկային համակարգի և վարկային կազմակերպությունների ամբողջություն: Ֆինանսական համակարգի զուտ այլ ակտիվները բանկային համակարգի և վարկային կազմակերպությունների ԱՁԱ հանրագումարն են: Քանի որ վարկային կազմակերպությունների նկատմամբ առևտրային բանկերի պահանջների ու պարտավորությունների ցուցանիշները վերցվում են վարկային կազմակերպությունների հաշվեկշռից, ապա բանկերի և վարկային կազմակերպությունների միջև փոխադարձ պահանջների ու պարտավորությունների զտման արդյունքում շեղում չի առաջանում՝ ի տարբերություն ԿԲ-ի և առևտրային բանկերի դեպքի:

Օգտագործված գրականություն

1. Monetary and Financial Statistics Manual, IMF, Washington D. C., 2000.
2. Balance of Payments Manual, fifth edition, IMF, Washington D. C., 1993.
3. Macroeconomic Accounting and Analysis in Transition Economies, Abdessatar. Ouanes and Subhash Thakur, IMF, Washington D. C., 1997.